

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.131

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.42>**ЧУМАК О.О.****ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ АВІАЦІЙНИХ РОБІТ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
БЕЗПІЛОТНИХ АПАРАТІВ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ**

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, що враховує позитивний досвід зарубіжних країн у сфері протидії злочинності, містить значну кількість демократичних і прогресивних здобутків науки кримінального процесу, розробок видатних вчених-процесуалістів. Зміни, що відбулися у кримінальному процесуальному законодавстві, змушують переосмислити по-новому та проаналізувати їх з урахуванням реформування правоохоронних та судових органів, зміни змісту їх діяльності. Збирання і перевірка доказів на досудовому розслідуванні з використанням безпілотних літальних апаратів створює передумови для ухвалення судом законного і справедливого рішення по суті кримінальної справи. Повнота реалізації конституційних прав людини і громадянина залежить від повноти зібраних стороною обвинувачення доказів. Допустимими можуть бути тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Обвинувачення у справі не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними незаконним способом, а саме: з порушенням закріплених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина; з порушенням установлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо. Зроблено висновок, що слідчі (розшукові) дії є водночас способом встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні і гарантією його справедливості, тобто складовими елементами механізму, правового інституту, що забезпечує право кожної особи на справедливість у кримінальному провадженні. У безпосередньо-процесуальному значенні слідчі (розшукові) дії з використанням безпілотних літальних апаратів забезпечують у кримінальному провадженні отримання таких знань зі встановлення об'єктивної істини, які є необхідною умовою для забезпечення його справедливості та правосудності ухваленого судом рішення з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Ключові слова: авіаційні роботи, безпілотний літальний апарат, кримінальне правосуддя, докази, слідчі (розшукові) дії, законність, справедливість.

The current Criminal Procedure Code of Ukraine, which takes into account the positive experience of foreign countries in the field of combating crime, contains a significant number of democratic and progressive achievements in the science of criminal proceedings, the development of outstanding procedural scientists. Changes that have occurred

---

© ЧУМАК О.О. – доктор юридичних наук, заслужений юрист України, заступник начальника з економічної та адміністративно-фінансової роботи (Льотна академія Національного авіаційного університету)

in the criminal procedural legislation make us rethink and re-analyze them in the light of the reform of law enforcement and judicial bodies, as well as changes in the content of their activities. Collecting and verifying evidence at a pre-trial investigation using drones creates the preconditions for a court to make a legitimate and fair decision on the merits of a criminal case. The completeness of the realization of constitutional human and citizen rights depends on the completeness of the evidence gathered by a party. Only factual data obtained in accordance with the requirements of criminal procedural law may be admissible. The charges in the case cannot be substantiated by factual data obtained in an illegal manner, namely: with violation of the rights and freedoms of a person and a citizen enshrined in the Constitution of Ukraine; in violation of the procedure established by law, means, sources of obtaining actual data; unauthorized person, etc. It is concluded that investigative actions are at the same time a way of establishing objective truth in criminal proceedings and guaranteeing its fairness, that is, constituent elements of the mechanism, of a legal institute, which guarantees the right of every person to justice in criminal proceedings. In direct procedural terms investigative actions using unmanned aerial vehicles provide in criminal proceedings the acquisition of such knowledge of the establishment of objective truth, which is a prerequisite for ensuring its fairness and justice of the decision made by the court so that everyone who made criminal offense, was found guilty as guilty, no innocent person was charged or convicted, no person was subjected to unjustified procedural such coercion and that due process of law be applied to each party to the criminal proceedings.

Key words: *aviation work, unmanned aerial vehicle, criminal justice, proofs, investigative procedures, lawfulness, justice.*

Вступ. Реалізація Україною намічених правових реформ та запровадження передбачених ними високих стандартів кримінального правосуддя привело до суттєвих змін у кримінальному процесуальному законі. Чинний КПК України акумулював у собі значну кількість демократичних і прогресивних здобутків науки кримінального процесу, розробок видатних вчених-процесуалістів, враховано позитивний досвід зарубіжних країн у сфері протидії злочинності. Зазначені зміни кримінального процесуального законодавства змушують переосмислити по-новому та проаналізувати їх з урахуванням реформування правоохоронних та судових органів, зміною змісту їхньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проведення досліджень, пов'язаних із потребою чіткого визначення ролі правових засад проведення авіаційних робіт із використанням безпілотних літальних апаратів у сфері кримінального правосуддя, не викликає сумніву. Навпаки, завжди привертало увагу вчених-процесуалістів.

Досліджували правові засади діяльності цивільної авіації С. Москаленко, А. Собокар, В. Череватюк, М. Зуєва. Питання визначення ролі і значення процесуальних дій, порядку проведення слідчих (розшукових) дій та загальних проблем у зазначеному правовому інституті було об'єктом дослідження та вивчення таких вчених-процесуалістів, як Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, О. М. Ларін, М. М. Михеєнко, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко та ін.

Кардинальна трансформація, що відбулася в період реформ, торкнулася й інституту процесуальних дій. У зв'язку із цим набуває актуальності теоретичне осмислення, систематизація й аргументація основних положень кримінального провадження щодо забезпечення його законності та справедливості. Виникає потреба визначення ролі та значення авіаційних робіт з використанням безпілотних літальних апаратів у сфері кримінального правосуддя для встановлення фактів, що стосуються конкретного кримінального провадження. Принципово новим та прогресивним у цьому аспекті стало законодавче закріплення понять «слідчі (розшукові) дії» (далі – СРД) та їх різновиду «негласні слідчі (розшукові) дії» (далі – НСРД). Таке поєднання усіх способів отримання доказів, закріплених у кримінальному процесуальному законі, спонукає до дискусій стосовно їх отримання з допомогою безпілотних літальних апаратів та забезпечення права кожного з учасників кримінального провадження на справедливість у кримінальному процесі.

Метою є дослідження ролі і значення правових засад проведення авіаційних робіт із використанням безпілотних літальних апаратів у сфері кримінального правосуддя. Завдання – обґрунтувати необхідність розглядати БПЛА одним із засобів встановлення об'єктивної істини і справедливості у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Різні погляди вчених відображаються також і на визначенні ролі та значенні безпілотних літальних апаратів (далі – БпЛА) у кримінальному провадженні. У широкому розумінні слідчими називають усі процесуальні дії уповноваженої законом особи, слідчого, які він проводить. Виконання їх потрібно для реалізації завдань кримінального провадження. Отже, шляхом виконання слідчих дій із використанням БпЛА відбувається реалізація засад законності і справедливості, закладених у норми чинного кримінального процесуального закону. У вузькому значенні – це дії пізнавального характеру, що проводить слідчий, спрямовані на всебічне та повне встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

На основі аналізу національного законодавства, що регулює застосування БпЛА, можна зробити висновок про те, що для використання їх у правоохоронній діяльності передбачено три складових частини: реєстрацію, сертифікацію, а також проходження процедури отримання дозволу на здійснення ними польотів. Відсутність сертифікатів та дозволів на використання безпілотних літальних апаратів може призвести до втрати доказового значення інформації, отриманої з їх допомогою. Використання БпЛА у сфері кримінального правосуддя може мати як процесуальне, організаційне, оперативне, так і профілактичне значення.

Із метою визначення правових засад застосування БпЛА як літального апарату під час здійснення слідчо-судової та оперативно-розшукової діяльності слід окреслити коло законів і підзаконних нормативно-правових актів, що містять правила й умови польотів повітряних суден на території України. Основні правові засади діяльності в галузі авіації визначено в Повітряному кодексі України (далі – ПК України) [1]. Зокрема, важливим для досягнення мети цієї публікації є визначення у ньому понять БпЛА та авіаційних робіт, що можуть виконуватися з допомогою БпЛА, із зазначенням аерофотозйомки, патрулювання тощо, важливих для протидії злочинам, що вчиняються також із використанням БпЛА. Так, за даними, оприлюдненими Національним бюро з розслідування авіаційних подій та інцидентів із цивільними повітряними суднами (далі – НБРЦА), у 2016 році суттєво (у 7 разів) збільшилась кількість порушень, пов'язаних із несанкціонованим перетином державного кордону України. Крім того, користувачі повітряного простору, у т. ч. контрабандисти, почали активно використовувати безпілотні літальні апарати (БпЛА). У 2016 році вперше зареєстровано 19 несанкціонованих випадків експлуатації БпЛА [2].

Незважаючи на особливий характер застосування БпЛА та функціональне призначення тих технічних засобів, які вони можуть на собі нести, цей процес повинен бути врегульованим нормами законів і підзаконних правових актів, що забезпечують законність і справедливість кримінального правосуддя. Усі норми можна поділити на дві групи: перша – це норми, що забезпечують порядок виконання та обслуговування і безпеку польотів, друга – норми, що регламентують порядок застосування БпЛА у слідчо-оперативній діяльності та для профілактики кримінальних правопорушень. БпЛА, як один із різновидів літальних апаратів, може застосовуватись для огляду місця подій, що має значну територію поширення, в оперативній роботі – для отримання відомостей про підготовку кримінального правопорушення, для профілактики – охорона громадського порядку шляхом здійснення патрулювання з допомогою БпЛА. Детальний аналіз національного законодавства та проведених наукових досліджень, перевірка їх практикою сприяє вдосконаленню правового регулювання цього процесу.

У ст. 4 ПК України визначено, що метою використання повітряних суден державною авіацією є захист національної безпеки держави та її населення. Виконання цих завдань може бути покладено на спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади, органи Національної поліції, органи з питань цивільного захисту, органи охорони державного кордону України, митні органи тощо. Державним вважається повітряне судно, що застосовується у військовій, митній та прикордонній службах, службі цивільного захисту та в органах внутрішніх справ. Таке повітряне судно повинно бути зареєстроване у встановленому законом порядку. Для використання державних повітряних суден і літальних апаратів у слідчо-судовій діяльності, оперативно-розшуковій роботі необхідно підтримувати льотну придатність державних повітряних суден, забезпечувати допуск авіаційного персоналу до виконання польотів і проведення робіт, що забезпечують виконання польотів, забезпечувати охорону повітряних суден, безпосереднє виконання та забезпечення польотів, пошук і рятування в разі необхідності, випробування та прийняття в експлуатацію нових типів повітряних суден, призначених для використання в державній авіації.

Правила, що встановлюють порядок організації та проведення польотів безпілотних авіаційних комплексів державної авіації України, затверджені Наказом від 08.12.2016 р. № 661 Міністерства оборони України [3]. Реєстрація державних повітряних суден України регламентується Правилами реєстрації державних повітряних суден України та Правилами сертифікації екземп-

ляра державного повітряного судна України, які затверджені наказом наказ Міністерства оборони України від 07 лютого 2012 р. № 63 [4]. Ці правила встановлюють, що у реєстр державних повітряних суден України, який ведеться Управлінням регулювання діяльності державної авіації України, повинні бути включені БПЛА незалежно від їхніх характеристик. Польоти державних повітряних суден, які не зареєстровані в реєстрі державних повітряних суден (далі – РДПС) України, забороняються. Отже, для використання БПЛА у слідчо-оперативній роботі потрібно включення їх до РДПС. На відміну від цього порядку, в державному реєстрі цивільних повітряних суден України не підлягають реєстрації безпілотні повітряні судна, максимальна злітна вага яких не перевищує 20 кілограмів і які використовуються для розваг та спортивної діяльності.

Застосування у правоохоронній діяльності БПЛА має бути узгоджено з вимогами, які встановлюються для використання повітряного простору нашої держави, зазначеними в Постанові Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 року № 401 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України» [5] (далі – Положення). Ним врегульовано діяльність державних органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і підпорядкування, пов'язану з використанням повітряного простору, яка може загрожувати безпеці польотів повітряних суден та інших літальних апаратів. Така діяльність провадиться відповідно до вимог цього Положення в частині, що стосується порядку використання повітряного простору. У п. 12 названого Положення зазначені види діяльності вважаються допустимими лише після отримання відповідного дозволу (сертифіката, ліцензії) та за умови дотримання правил безпеки польотів. В Авіаційних правилах України, частина 21 «Сертифікація повітряних суден, пов'язаних із ними виробів, компонентів та обладнання, а також організацій розробника та виробника» АПУ-21 (Part-21), затверджених наказом Міністерства інфраструктури України від 17 січня 2014 року № 27 [6], не згадується поняття БПЛА та не передбачено порядок його сертифікації. У п. 32 Положення зазначено, що забезпечення польотів повітряних суден може здійснювати особа, яка отримала відповідну освіту і в установленому порядку допущена до виконання робіт, пов'язаних із БПЛА.

Цей короткий огляд національних нормативних актів показує, що можна використовувати БПЛА у слідчо-оперативній роботі після надання дозволу працівникам відповідних підрозділів на здійснення польотів БПЛА. Водночас такі працівники повинні мати відповідну освіту і у встановленому порядку бути допущені до виконання робіт, пов'язаних із БПЛА. Потребує правового врегулювання і порядок допуску працівників слідчих і оперативних підрозділів до здійснення польотів БПЛА. Невжиття відповідних заходів щодо правового забезпечення використання слідчими і оперативними підрозділами БПЛА може привести до визнання недопустимими доказів, здобутих за допомогою БПЛА. Йдеться про можливі випадки оскарження в судовому порядку правових підстав використання оперативно-технічних засобів чи спеціальної техніки, що перенеслися з допомогою БПЛА. До того ж відсутність відповідної освіти та допуску в особи, яка забезпечує польоти, а також нездійснення сертифікації може призвести до використання відповідними підрозділами БПЛА, які не відповідають вимогам безпеки. Експлуатація таких БПЛА може створити небезпеку для життя і здоров'я людей або спричинити настання інших тяжких наслідків чи загрожувати безпеці повітряних польотів.

У сучасних умовах спостерігається зростання протидії органам досудового розслідування з боку осіб, які вчинили злочини. Тому першочергове значення має вимога невідкладного проведення процесуальних дій, слідчих і розшукових, спрямованих на встановлення фактів, що можуть мати доказове значення, встановлення і розшук злочинців. Йдеться також про встановлення балансу цінностей, тих, які втрачаються, зменшення гарантій законності, і тих, за рахунок яких підвищується ефективність кримінального провадження, враховуючи проведення НСРД із використанням БПЛА. Постає необхідність формування таких інститутів досудового і судового кримінального провадження, які б усували сумніви щодо упередженості кримінального провадження, достовірності отриманих доказів, свавільного втручання у права і свободи людини.

Забезпечення законності та справедливості кримінального провадження відбувається шляхом поступового наближення національного законодавства до вимог міжнародних і європейських стандартів. Запроваджено судовий контроль і прокурорський нагляд за законністю ОРД і досудовим розслідуванням, запроваджено інститут оскарження дій і рішень органів досудового розслідування і прокурора до суду. Наука кримінального процесу, досліджуючи та узагальнюючи недоліки і прогалини чинного законодавства, виявлені практикою, формує наукову модель кримінального провадження, використовуючи європейський досвід та враховуючи українські реалії.

На досудовому розслідування під час збирання і перевірки доказів створюються передумови для оцінки доказів і ухвалення судом законного і справедливого рішення по суті кримінальної справи. Від цього залежить як повнота реалізації конституційних прав людини і громадянина, так і нехтування ними. Виходячи з того, що за чинним кримінальним процесуальним законом України сторони мають нерівні можливості в доказуванні на досудовому розслідуванні, то і переважно в судах розглядають допустимість чи недопустимість доказів, отриманих стороною обвинувачення. Визнаватися допустимими і використовуватися як докази у кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними незаконним способом, а саме з порушенням закріплених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина; з порушенням установлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо.

У кримінальному судочинстві, де встановлені слідчим і судом факти стають підставою для прийняття відповідальних рішень, що стосуються долі людини, особливо важливою є достовірність використовуваних знань. Вимоги об'єктивності і справедливості цілком узгоджуються із засадою змагальності в кримінальному процесі. Вона не є самоцінністю. Цінність її проявляється тільки в тому випадку, коли вона сприяє виконанню завдань кримінального судочинства та досягненню мети, заради якої суспільство і організує судовий розгляд кримінальних справ.

Висновки. СРД є водночас способом встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні і гарантією його справедливості, тобто складовими елементами механізму, правового інституту, що забезпечує право кожної особи на справедливість у кримінальному провадженні. Законність та справедливість у кримінальному провадженні виступають основними засадами, що забезпечують від обвинувального ухилу під час прийняття рішення та проведення СРД, дозволяють уникнути суб'єктивізму, тенденційності чи навіть свавілля, всього, що перетворює кримінальне судочинство у знаряддя утисків підозрюваного, обвинуваченого, ототожнення його з винуватим. У безпосередньо-процесуальному значенні СРД із використанням БЛА забезпечують у кримінальному провадженні отримання таких знань зі встановлення об'єктивної істини, які є необхідною умовою для забезпечення його справедливості та правосудності ухваленого судом рішення з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перспективними для подальших розвідок у даному напрямі вважаємо дослідження порядку, строків проведення СРД із використанням БЛА, забезпечення можливості в судовому порядку перевірки законності та справедливості обмеження на час проведення СРД прав і свобод людини. Лише за таких умов обвинувальний вирок суду може вважатися справедливим у кримінальному правосудді і таким, у якому обґрунтовано визнаються винуватими тільки особи, що дійсно вчинили кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48-49. Ст. 536.
2. Аналіз порушень порядку використання повітряного простору України // Національне бюро з розслідування авіаційних подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами. 2016. URL : http://www.nbaai.gov.ua/uploads/pdf/PPVPP_2013-2016.pdf.
3. Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 08 груд. 2016 р. № 661. *Офіційний вісник України* від 14 лют. 2017 р. 2017. № 13. С. 86. Ст. 378.
4. Правила реєстрації державних повітряних суден України та Правила сертифікації екземпляра державного повітряного судна України : наказ Міністерства оборони України від 07 лют. 2012 р. № 63. *Офіційний вісник України* від 30 березня 2012 р. 2012. № 22. С. 257. Ст. 852.
5. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України : постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 401. *Офіційний вісник України* від 19 квітня 2002 р. 2002. № 14. С. 85. Ст. 727.
6. Про затвердження Авіаційних правил України, Частина 21 «Сертифікація повітряних суден, пов'язаних з ними виробів, компонентів та обладнання, а також організацій розробника та виробника» АПУ-21 (Part-21) : наказ Міністерства інфраструктури України від 17 січ. 2014 р. № 27. *Офіційний вісник України*. 2014. № 17. С. 29. Ст. 522.